

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้แบ่งแยกเอกสารค้นคว้าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็น 2 ส่วนได้แก่

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลเรื่องมโนห์ราหุชาลัย
2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลเรื่องตราแบหลา

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลเรื่องมโนห์ราหุชาลัย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงประทานคำอธิบายเรื่องบทละครครั้งกรุงเก่าในหนังสือ บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง ความว่า

"...ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏมาแต่ก่อนว่า ละครชาตรีชอบเล่นแต่บางเรื่องที่สำคัญ เล่นพร้อมกันไม่เกิน 3 ตัว เช่นเรื่อง พระรถเสน...หรือมีจะนั้นก็เล่นเรื่องนามมโนห์รา ตัวนางโรงเป็นพระสุธัน ตัวนางเป็นนางมโนห์รา ตัวจำเริญเป็นพรานบุญ ละครที่ขุนศรีธธาไปหัดขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช คงถนัดเล่นเรื่องนางมโนห์ราดีกว่าเรื่องอื่น เล่นให้พวกชาวเมืองจุนจีน เลสเรียกละครว่า "มโนห์รา" แต่เรียกตัดตัวหน้าเสียตามวิสัยของชาวนคร จึงคงรูปเรียก "มโนห์รา" มาตราบเท่าทุกวันนี้..."¹

---

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง (พระนคร : คลังวิชา, 2508), หน้า 1-2.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวเกี่ยวกับบทละครเรื่องนางมโนห์ราครั้ง
กรุงเก่า ในวรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3 ว่า "ส่วนบทละครเรื่องนางมโนห์ราที่พิมพ์ไว้ข้างต้น
นั้นแปลกไปอีกอย่าง ท่านผู้อ่านคงจะสังเกตเห็นได้ว่า ไม่เป็นกลอนแปดแท้ เช่นบทละครสามัญ
แต่งปนกาพย์อย่างละคร "โนรา" มณฑลนครศรีธรรมราช หรือที่เราเรียกกันว่า ละครชาติ
ร้องบทอย่างนี้"²

เสฐียรโกเศศ กล่าวถึงนางมโนห์ราใน เรื่องพระสุธนไว้ในสารานุกรมไทยฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน ความว่า

"นางกนิษฐาใน เรื่องพระสุธน มีรูปร่างเหมือนนางมนุษย์และสวยมากด้วยเมื่อจะไปไหน
ก็ใส่ปีกใส่หางบินไปเพราะฉะนั้นกนิษฐาในวรรณคดีไทยจึงมีสองอย่างเป็นครั้งคนครั้งนกอย่างหนึ่ง
และเป็นเหมือนคนธรรมดาแต่ใส่ปีกใส่หางบินได้อีกอย่างหนึ่ง กนิษฐาอย่างนี้ตรงกับรูปสลักที่
มหาสถูปโบโรพุโธในเกาะชวา ซึ่งเป็นเป็นรูปนางกนิษฐาใน เรื่องสุธนชาดก เป็นอย่างรูปนางมนุษย์
นางกนิษฐานั้นอาศัยอยู่ในถ้ำนอกฟ้าป่าหิมพานต์ แต่ที่อยู่กันเป็นบ้านเป็นเมืองมีกษัตริย์ปกครองก็มี
อย่างบ้านเมืองของนางมโนห์ราใน เรื่องพระสุธน เมืองกนิษฐานี้ว่าอยู่เชิงเขาไกรลาส"³

ธนิศ อัฐโพธิ์ ได้กล่าวถึงนิทานในปัญญาสาชดก ไว้ในหนังสือ นิทานวรรณคดีว่า
"นิทานในปัญญาสาชดก เป็นนิทานที่ไทยเรารู้จักกันอยู่ชั้มทราบหลายเรื่อง เช่น เรื่องสมุทรโฆษ
เรื่องพระสุธนนางมโนห์รา เรื่องสังข์ทอง เรื่องคำวี่ เรื่องพระรถเสน เป็นต้น"⁴

ธนิศ อัฐโพธิ์ ได้กล่าวถึงบทละครและวิธีการแสดงละครเรื่องมโนห์ราของ
กรมศิลปากร ใน สุจิตระลอกอนเรื่องมโนห์รา ของกรมศิลปากรความว่า

² กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3 (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2531),
หน้า 433.

³ เสฐียรโกเศศ, "กนิษฐา," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 3 (2525) :
1349.

⁴ ธนิศ อัฐโพธิ์, นิทานวรรณคดี (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดตีพิมพ์, 2508),
หน้า 18-19.

"ละคร เรื่อง "มโนห์รา" ที่นำออกแสดง ณ โรงละครศิลปากร ในระยะนี้ได้แต่งบทกันขึ้นใหม่เฉพาะการแสดงคราวนี้ และนำเอาศิลปะแห่งนาฏกรรมหลายอย่างมาผสมกันแล้วปรับปรุงขึ้นใหม่ แต่ก็คงรักษาแนวทางละครชาตรีของเดิมไว้ให้เห็นเป็นตำนานด้วย เช่น เครื่องดนตรี ก็คงใช้เครื่องเป่าพาทย์อย่างที่ใช้ประกอบละครชาตรีแต่เดิมผสมอยู่ด้วย, เพลงร้อง ก็มีเพลงละครชาตรีแทรกไว้ด้วย แม้ท่านจะไม่สำเนียง แต่ท่านก็ย่อมจะได้ยินเสียงขับร้องที่เลียนสำเนียงของชาวไทยในจังหวัดภาคใต้ ซึ่งคงจะเป็นสำเนียงขับร้องประกอบละครชาตรีที่นำมาเป็นแบบอย่างแต่เดิม, ท่ารำ ก็มีรำชัด อย่างละครชาตรีในบางตอนด้วย, เครื่องสวมหัว ก็สร้างขึ้นใหม่ในคราวนี้โดยเลียนแบบเทริดของละครชาตรีเดิม และเพื่อให้ผู้คร่ำหวอดได้ถึงตำนาน ว่าละครชาตรีแต่เดิมนิยมเล่นกันทางจังหวัดภาคใต้ ในการแสดงครั้งนี้จึงกำหนดให้ตัวพรานบุญพูดและเจรจา โดยเลียนสำเนียงของไทยชาวใต้อีกด้วย

สิ่งที่ท่านผู้ดูจะเห็นแปลกออกไปในการแสดงคราวนี้ ก็คือ ผู้แสดงเป็นตัวฮินเครื่องและตัวสำคัญในเรื่อง จัดให้สวมรองเท้าเพิ่มขึ้นด้วย"^๕

วินัย ภูระหงษ์ ได้สรุปผลการวิจัยในเรื่องการศึกษาที่มาของเรื่องพระสุธน-นางมโนห์รา ในวิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จากหัวข้อวิจัยเรื่อง พระสุธน-นางมโนห์รา : การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ ว่า

"...จากการศึกษาเรื่องพระสุธน-นางมโนห์รา ฉบับต่าง ๆ ที่มีเป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เป็นหลักฐานยืนยันได้แน่นอนว่า ความเข้าใจดังกล่าวไม่ถูกต้องแท้ที่จริงต้นเค้าของเรื่องพระสุธน-นางมโนห์ราแพร่หลายในประเทศไทย รวมทั้งเรื่องสุธนชาดกในหนังสือปัญจชาดกด้วยนั้น มีที่มาจากต่างประเทศ คือ อินเดีย อันเป็นบ่อเกิดสำคัญของวรรณคดีไทย"^๖

^๕ กรมศิลปากร, สุจิตร์ละครเรื่องมโนห์รา (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2498), หน้า 6-7.

^๖ วินัย ภูระหงษ์. พระสุธน-นางมโนห์รา : การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับรูปศัพท์ ของคำว่า "มโนห์รา" ใน สารานุกรม
ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ว่า

"โนรา เป็นชื่อละครชนิดหนึ่งที่นิยมแสดงกันอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย เรียกชื่อ
เต็มว่า "ละครโนราชาตรี" คำว่า "โนรา" ก็คือ "มโนห์รา" นั่นเอง แต่ชาวภาคใต้ชอบพูด
ตัดคำหน้าทิ้งเสียให้เหลือเพียงคำท้ายสั้น ๆ เช่น ซ้ำมสะพานก็ว่า "ซ้ำมพาน" ซันตันโตนด
ก็ว่า "ซันตันด" เป็นต้นด้วย เหตุนี้คำว่า "มโนห์รา" จึงถูกตัดลงเหลือแค่ "โนรา" ซึ่งถ้า
จะเขียนตามรูปเดิมก็น่าจะเขียนว่า "โนห์รา" มากกว่า"⁷

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ได้แสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการร่ำมโนห์ราบูชาญ ในบทความ
วิจารณ์ จาก กวีโวหารวรรณคดี ว่า

"การพ้องรำนหน้าพินิจโหมไฟบุษชาของ "มโนห์รา" น่าอยู่มากอยู่มีเสียงกระพรวนที่ผูก
ข้อเท้าตึงกรุงกรัง เกือบจะเป็นแบบ "มโนห์รา" แท้ แม้จะกระเดียดจะมีลีลาของระบำฝรั่ง
ปนเปื้อนบ้างก็เป็นส่วนน้อย"⁸

และยังกล่าวชมศิลปการแต่งตัวในเรื่องมโนห์ราไว้ ดังนี้

"ขอชมศิลปการแต่งตัวของนักแสดงทุกตัวว่าทำได้ดีเกิน "ละครชาตรี"หรือ"มโนห์รา"
ที่เป็นเจ้าของแบบโดยตรง เช่น การสวมมงกุฎ ก็เหมือนกับแบบฉบับของพ่อขุนศรีศรีรทธาไม่มีผิด
และใส่เสื้อขาวก็รักษาแบบฉบับ การพ้องคักดำบรรพ์ของไทยที่บาทหลวงลาลูแบร์ได้กล่าวชมไว้
แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาได้อย่างแนบเนียน"⁹

กาญจนาคนพันธุ์ [ขุนวิจิตรมาตรา] ได้กล่าวถึงนิยายญี่ปุ่นเรื่องหนึ่งที่คล้ายคลึงกับ
เรื่องมโนห์ราของไทยไว้ในหนังสือ ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ความว่า

⁷ อุทิศ นาคสวัสดิ์, "โนรา," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 21 (2525) :
9984.

⁸ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, กวีโวหารโบราณคดี (พระนคร : ก้าวหน้า, 2503),
เรื่องเดียวกัน, หน้า 538-9 หน้า 535.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 538-9.

"เมื่อนายพรานรู้ว่าเป็นนางฟ้าจึงขอให้เพื่อนรำ ให้คู่ก่อนจึงจะคืนปีกให้ ... นางฟ้ารับปีกมาแล้วก็เพื่อนรำเป็นลีลาทำต่าง ๆ ให้นายพรานดูและร้องเพลงให้ฟังด้วย เสร็จแล้วจึงบินกลับสู่ยอดเขาพิจิตรตามเดิม... นิยายนี้เหมือนเรื่องพระสุธน-นางมโนห์ราของเรา นางมโนห์ราเป็นนางฟ้าอยู่ที่เขาไกรลาส บินมาเล่นน้ำในสระกับพี่สาว 6 คน ถอดปีกหางออกวางไว้ พรานบุญชโยมปีกหาง ของนางแล้วพาไปถวายพระสุธน"¹⁰

สถาบันทักษิณคดีศึกษากล่าวเกี่ยวกับต้นกำเนิดของเรื่องพระสุธน-มโนห์ราใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ความว่า

"เรื่องพระสุธนและนางมโนห์ราเป็นนิทานเก่าแก่มียุกว่า 1,500 ปี ศาสตราจารย์ P.S.Jaini ได้ศึกษาค้นคว้าและเขียนบทความชื่อ The story of Sudhana and Manohara ; an analysis of the Texts and the Borobudur reliefs ขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1966 รายงานการศึกษาค้นคว้านี้สรุปได้ว่าเรื่องพระสุธนเป็นที่นิยมกันมาก มีในคัมภีร์อินเดียโบราณของมหาสารณฝ่ายเหนือและมีเป็น 2 ส่วนขนาดใหญ่ คือ มหาสังฆิกะกับ มุลสุรวาสตีวาท"¹¹

จากหนังสือ ภาพย์กลอนสวดเรื่องพระสุธน โดยสมาคมศิษย์เก่าวิทยาลัยครูเพชรบุรี กล่าวเรื่องความนิยมของคนไทยที่มีต่อเรื่อง พระสุธน-มโนห์รา ความว่า

"เรื่องพระสุธนเป็นเรื่องที่คนไทยรู้จักกันดีในชื่อมโนห์รา เป็นชาดกเรื่องที่สองในปัญญาสาชดก ซึ่งเป็นหนังสือประชุมนิทานเก่าแก่ที่พระภิกษุชาวเขียงใหม่ได้แต่งไว้ โดยนำเอานิทานชาวบ้านมาผูกเป็นนิทานชาดก นับว่าเป็นต้นเค้าเรื่องพระสุธน ต่อมาได้มีผู้นำมาดัดแปลงแต่งเป็นร้อยแก้ว ภาพย์ กลอนสวด บทละคร เพลงกล่อมเด็ก ฉันท์ กลอน และ คำว แต่ที่ชาวบ้านรู้จักกันดีก็จากละคร ภาพย์กลอนสวดและการแสดงโนราซึ่งเป็นการละเล่นพื้นบ้านของชาวภาคใต้"¹²

¹⁰ กาญจนาคพันธ์ [ชนวิจิตรมาตรา], ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ (พระนคร : สำนัสนวรรค์, 2509) , หน้า 522-4.

¹¹ สุวรรณศิริ, "สุธน-มโนห์รา," สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 9 (2529): 3822.

¹² สมาคมศิษย์เก่าวิทยาลัยครูเพชรบุรี, ภาพย์กลอนสวดเรื่องพระสุธน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2531), หน้า 1.

เปลื้อง ณ นคร กล่าวถึงประวัติตัวละครเรื่องมโนห์รา ในหนังสือภาพวิจิตรวรรณคดีไทย ความว่า

"... เรื่องมโนห์รา ต่อเนื่องกับเรื่องพระรถเมรี ในเรื่องนี้ นางเมรีเที่ยวตามหาพระรถ ได้รับความระง่ำลำบากมาก ดังนั้น เมื่อนางจะตายจึงอธิษฐานว่า ซาติน้ำขอให้พระรถต้องเที่ยวตามหานาง และให้ได้รับความลำบากเช่นเดียวกัน พระรถก็กลับชาติมาเกิดเป็นพระสุธนและนางเมรีกลับชาติมาเป็นนางมโนห์ราใช้เวรใช้กรรมกัน"¹³

เกษม บุญศรี กล่าวเรื่องความหมายและวิธีการบูชาชัย ในสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานพอสรุปได้ว่า¹⁴

ความหมายของคำว่าบูชาชัย จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 ให้บทนิยามไว้ว่า เป็นคำนาม หมายถึง การบูชาของพราหมณ์อย่างหนึ่ง หรือ การบวงสรวงเพื่อบูชา การบูชาชัยนี้มีมาก่อนพุทธกาลนานดึกดำบรรพ์ วิธีการบูชาชัย มี 2 วิธี คือ วิธีที่ 1 เป็นวิธีของพราหมณ์ต้องฆ่าคนและสัตว์ตามลัทธิของอาจารย์ผู้เป็นเจ้าของพิธี วิธีที่ 2 เป็นวิธีของพระพุทธศาสนาต้องสละทรัพย์สินสมบัติออกทำบุญ ผลที่ได้รับจากการบูชาชัยมีหลายประการกล่าวคือ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนและบ้านเมืองของตน เพื่อระงับภัยที่จะเกิดแก่ตนและครอบครัวตลอดถึงบ้านเมือง เพื่อใช้บนหรือแก้บน และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลให้เกิดความสุขแก่คนหมู่มาก

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลเรื่องครุฑแบล

พงศาวดารอิเหนา ฉบับอารันครา แปลจากต้นฉบับภาษามลายู โดยขุนนิกรการประกิจ (บิน อับดุลลาห์) ได้แสดงถึงแผนผัง วงศ์ษัตริย์และเมืองต่าง ๆ ในบทละครเรื่องอิเหนาในรัชกาลที่ 2 มีอยู่ตอนหนึ่งแสดงถึงเมืองที่อิเหนาได้ไว้ในอำนาจ ในแผนผังดังกล่าว

¹³ เปลื้อง ณ นคร, ภาพวิจิตรวรรณคดีไทย (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช , 2511), หน้า 42.

¹⁴ เกשמ บุญศรี, "บูชาชัย," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 18 (2525) : 10576.

มีชื่อนางตราสา ซึ่งระบุว่า เป็นธิดาแห่งเมืองประตาทรา และ เป็นนมเหสีของระตูปุศลิหนา
เจ้าเมืองบุศลิหนา ¹⁵

ดังนั้นคำว่า "ตราสา" จึงหมายถึง ชื่อตัวละครสูงศักดิ์ในเรื่องอิเหนา เป็นนมเหสีของ
เจ้าเมืองบุศลิหนา ซึ่งเป็นเมืองชั้นของอิเหนา

จากพจนานุกรมไทยโดยมานิต มานิตเจริญ ให้คำอธิบายความหมายคำว่าแบหลาว่า
เป็นคำกิริยา หมายถึง การฆ่าตัวตาย หรือแผ่เตมที่

รองศาสตราจารย์ สมปราษฎ์ อัมมะพันธ์ ได้อธิบายถึงพิธีแบหลาในหนังสือ ประเพณี
และพิธีกรรมในวรรณคดีไทย ความว่า

"พิธีสตีหรือพิธีแบหลา เป็นพิธีแสดงถึงความรักความซื่อสัตย์ของภรรยาที่มีต่อสามี ซึ่ง
เสฐียรโกเศศ ได้อธิบายเรื่องพิธีแบหลาไว้ในประเพณีเกี่ยวกับชีวิตเกิด-ตาย โดยกล่าวว่า
ประเทศอินเดียเมื่อก่อนนี้หญิงที่สามีตายก่อนจะต้องกระโดดเข้ากองไฟตายตามสามีบนเชิงตะกอน
เดียวกัน ถือว่าจะได้ติดตามไปปฏิบัติสามีในโลกหน้า"¹⁶

เมื่อรวมความหมายของคำ 2 คำหมายถึงการฆ่าตัวตายของนางตราสาด้วยพิธีแบหลา
หรือการกระโดดเข้ากองไฟ

เมื่อตราสาแบหลา นำมาใช้ทางการละครไทย เป็นชื่อที่หมายถึง การรำเดี่ยวของตัว
ละครที่แสดงถึงพิธีกรรมฆ่าตัวตายตามสามี ด้วยความซื่อสัตย์จงรักภักดี ประกอบด้วยทำนอง
เพลง 3 เพลง คือเพลงสระระหม่า ตะเข็งและเจ้าเข็น แสดงท่าทางโดยใช้ท่ารำไทยเป็นหลัก

¹⁵ ชุนนิกร การประกิจ (บิน อับดุลลาห์), วงศ์ษัตริย์และเมืองต่าง ๆ ในบทละคร
เรื่องอิเหนาในรัชกาลที่ 2" ,ในพงศาวดารอิเหนาฉบับอารีนครา (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2520)

¹⁶ สมปราษฎ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย (กรุงเทพฯ :
โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, 2536,) หน้า 258.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงพงศาวดารอิเหนาในหนังสือตำนาน
ละครอิเหนา ว่า

"เรื่องอิเหนาเป็นพงศาวดารชาว ในสมัยพระพุทธศักราชล่วงได้ประมาณ 1800 ปี
ร่วมราวคราวเดียวกับสมเด็จพระร่วงแรกตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีในสยามประเทศนี้ อิเหนา
นั้นในพงศาวดารเรียกว่า "อิเหนาบันทึ กรัตปาดิ" แต่พวกชาวเรียกกันเป็นสามัญโดยย่อว่า
"บันทึ" นับถือว่าเป็นนมหาราชองค์หนึ่งในราชวงศ์ชวา เจ้านายที่ยังเป็นประเทศราชอยู่ในแดน
ชวาทุกวันนี้ คือสุสุหนันเจ้าเมืองสุรเกษตรกิติ์ สุลต่านเจ้าเมืองยกฮา (อโยธยา) เกษตรกิติ์ ยัง
ถือว่าสกุลวงศ์เป็นเชื้อสายสืบมาแต่อิเหนา"¹⁷

จากบทละครเรื่องอิเหนา ในรัชกาลที่ 2 กล่าวถึงประวัติของนางครุสา ว่า

"นางครุสาแบหลาเป็นราชธิดาของท้าวประตาทรา เมื่อได้อภิเษกกับระตูปศุลินา
ก็ได้เดินทางกลับเมือง เมื่อมาถึงเขาปะราปีได้พักอยู่ที่นั่นและได้เข้าไปไหว้พระฤษีสังปะติเหงะ
ส่วนอิเหนาจึงมาเที่ยวป่าและพักอยู่ที่เขาปะราปีได้ปลอมตัวเป็นชาวป่า ชื่อบันทึ ส่วนประสันดา
ได้พาพวกไปก่อนก็ได้ไปพบทัพของระตูปศุลินาและได้สู้รบกัน ประสันดากับพวกสู้ไม่ได้จึงหนีกลับ
ไปเฝ้าอิเหนาและทูลว่าระตูปศุลินาจะยกมาทำสงครามกับอิเหนา อิเหนาจึงเตรียมไพร่พลและ
ได้รับกับระตูปศุลินาและฆ่าระตูปศุลินาตายด้วยทวนพวกเสนาอำมาตย์จึงนำพระศพระตูปศุลินา
กลับมายังเขาปะราปี นางครุสามเหสีเมื่อทราบข่าวพระสวามีสิ้นพระชนม์ จึงแต่งตัวเพื่อ
ถวายบังคมพระศพแล้วทูลลาระตูปศุลินาทั้งสองเพื่อกระโดดเข้ากองไฟตามพระสวามีตามประเพณี"¹⁸

¹⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ตำนานละครอิเหนา
(ธนบุรี : ป.พิศนาคะ การพิมพ์, 2507), หน้า 96-97.

¹⁸ กรมศิลปากร, อิเหนา (ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2514), หน้า 123-152.

จากบทสัมภาษณ์ท่านผู้หญิงแล้ว สนิทวงศ์เสนี ในหนังสือเทิดเกียรติคุณท่านผู้หญิงแล้ว สนิทวงศ์เสนี ชีวิตในวังสวนกุหลาบ มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงลักษณะของการรำตราสาแบหลา ที่แสดงในวังสวนกุหลาบว่ารำตราสาแบหลาเป็นการรำในเรื่องอิเหนา เมื่อตอนที่นางตราสาจะกระโดดเข้ากองไฟ เป็นรำกริษผู้หญิงที่ตายตามระตุ¹⁰

สำหรับรำตราสาแบหลา ปรากฏในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ความว่า

รำย

ครั้นเสวีตั้งสัตย์อธิษฐาน   เขวามาลัยกราบงามสามท่า
เห็นเพลิงรุ่งโรจโชติตนา   ก็แบหลาโจนเข้าในอัคคี²⁰

๔2 คำ ๙ กลองแขก โอด

จากบทละครเรื่องอิเหนาตอนตราสาแบหลา 3 ฉบับโดยกรมศิลปากรเรียบเรียงบทให้ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงตราสาแบหลาที่มีอยู่ในละคร ซึ่งเป็นบทที่รวบรวมได้เพียง 3 บท เป็นบทที่ผู้แสดงแต่งกายแบบละครไทย 1 บท และแต่งกายแบบชวา 2 บท ขอสรุปเอกสารที่เป็นบทละครทั้ง 3 ฉบับดังนี้

1. บทละครเรื่องอิเหนา ตอนตราสาแบหลา กรมศิลปากรจัดแสดงวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2502 บทบาทนางตราสา แสดงโดยนางบุษนาค ทรรทรานนท์ เป็นบทละครรำที่ทำขึ้นเฉพาะการแสดงออกรายการโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ใช้กระบวนท่ารำตามแบบแผนละครในผู้แสดงแต่งกายขึ้นเครื่องนาง

¹⁰ อิงอร ศรีสัตบุษย์, "ชีวิตในวังสวนกุหลาบ" ใน เทิดเกียรติคุณท่านผู้หญิงแล้ว สนิทวงศ์เสนี 15 เมษายน 2529 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529), หน้า 23.

²⁰ กรมศิลปากร, อิเหนา (ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2514), หน้า 152.

ผู้จัดรายการ	สำนักงาน ส.ธรรมภักดี
ผู้ควบคุมและฝึกหัดนาฏศิลป์	หม่อมแก้ว สนิทวงศ์เสนี
ครูฝึกนาฏศิลป์	หลวงวิลาศวงงาม
	ลมูล ยมะคุปต์
	มัลลี คงประภักดิ์
	เฉลย ศุภะวณิช
ผู้บรรณาย	เทียมแห กฤษรฯ
ควบคุมการแสดง	สุวรรณี ชลานุเคราะห์
	ฉลาด พุกลานนท์
กำกับเวที	อบเชย ทิพโกมุก
ควบคุมรายการ	พนิดา สิทธิวรณ
กำกับรายการ	สมชาย มาลาเจริญ

รำตราสำแบบหลาตรงช่วงกลองแขกในบทธละครกรมศิลปากร

ผู้บรรยายและผู้แสดง	กลอง
<p>- ร้องเพลงแขกรำฟิ่ง- ครั้นครบคำรบสามรอบ</p> <p>นบมอบน้อมมองคังกราบไหว้ หีบกดชขององค์ภูวไนย มาทูลไว้เหนือเกล้าแม่ผี ขอให้พบประสบบสังค์ บ้ำเรอบาทบงส์พระทรงศรี ให้ร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมฤดี อฮ้ำให้มีวันราศคคลาดคลา</p> <p>- ร้องเพลงแขกกลอนสายบัว (รวม 2 คำ)- ครั้นเสร็จตั้งสัตย์อธิษฐาน</p> <p>เขาวมาลย์กราบงามสามท่า เห็นเพลิงพลุ่งรุ่งโรจน์โชตนา ก็แบบหลาโจนเข้าในอ็คคี่</p> <p>- กลองแขก โอด- - ทุกคนร้องไห้ จบเรื่อง-</p>	<p>เห็นนางตราสำ</p> <p>ภาพเพลิงลุกโชน</p>

2. บทละครฉบับที่ 2 วิทยาลัยศิลป กรมศิลปากร จัดแสดงออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2518 แสดงโดยนางพสุดี หลิมสกุล นางภาสแบบชวา แสดงตั้งแต่ตอนประสันตาค่อนจนถึงนางครุฑาแบหลา บทที่ใช้แสดงเป็นบทที่ปรับปรุงจากบทเดิม ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมาทรงแก้ไขไว้แล้ว อ. เฉลิมสุขะวณิช ปรับปรุงเป็นทำรำไทยผสมชวา ดังตัวอย่างบทครุฑาแบหลาที่คัดลอกมาดังนี้

ผู้บรรยายและผู้แสดง	กล้อง
<p>-ร้องเพลงเวสสุกรรม-</p> <p>ครั้นครบคำรบสามรอบ</p> <p>นบนอบน้อมมองคลั่งกราบไหว้</p> <p>หีบภกฤษ์ขององค์ภูวนาย</p> <p>มาทูลไว้เหนือเกล้าเม่าผี</p> <p>ขอให้ได้พบสมประสงค์</p> <p>บำเรอบาทบงส์พระทรงศรี</p> <p>ให้ร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมฤดี</p> <p>อย่าให้มีวันราศคลาดคลา</p> <p>-ร้องเพลงรำส-</p> <p>ครั้นเสด็จตั้งสัตย์อธิษฐาน</p> <p>เขาวมาลัยกราบงามสามท่า</p> <p>เห็นเพลิงพลุ่งรุ่งโรจน์โชติตา</p> <p>ก็แบหลาโจนเข้าในอัคคี</p> <p>-กลองแขก โอด-</p> <p>-ทุกคนร้องให้-</p> <p>-จบเรื่อง-</p>	<p>เห็นนางครุฑา</p>

3. บทละครเรื่องอิเหนา ตอนครุสาแบหลาแต่งกายแบบชวา ประกอบปีพาทย์ชวา แสดงโดยนางแพรวดาว สรรพศรี ณ โรงละครแห่งชาติ เป็นบทละครที่ใช้สำหรับแสดงบนเวทีโดยเฉพาะ นางบุษนาค ทรรทรานนท์ ออกแบบท่ารำแบบชวาให้เหมาะสมกับการแต่งกายแบบชวาโดยแบ่งเป็น 3 ฉาก ดังนี้

- ฉากที่ 1 ภายในพลับพลาประดิษฐาน
- ฉากที่ 2 ท้องเชิงกุ่มงมระพี
- ฉากที่ 3 พระเมรุทอง มีพระโกศตั้งอยู่

ในฉากที่ 3 ดังกล่าว แสดงรำครุสาแบหลาดังนี้

-ร้องเพลงแขกเข้รำด-

ครั้นครบค้ำบสามรอบ	นบมอบน้อมมองคั่งกราบไหว
หีบกริชขององค์ภูวาไย	มาทูลไว้เหนือเกล้าเมานี้
ขอให้ได้พบสมประสงค์	บำเรอบาทงส์พระทรงศรี
ให้ร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมฤดี	อย่าให้มรินราศคลาดคลา

-ร้องเพลงช้าแขก-

ครั้นเสด็จตั้งสัถย์อธิษฐาน	เขาวมาลัยกราบงามสามท่า
เห็นเพลิงพลุ่งรุ่งโรจน์โชติฉาน	ก็แบหลาโจนเข้าในอัคคี

-ปีพาทย์ทำเพลงร้วทำยรำดาบ-

-เข้าแบหลา-

-จบเรื่อง-²¹

²¹ กรมศิลปากร. บทละครเรื่องอิเหนา ตอนครุสาแบหลา ทั้ง 3 ฉบบ แสดง ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4, ช่อง 9 และโรงละครแห่งชาติ ตามลำดับ.